ԵՐԱՐԱՏ

Տարեգրական Հատոր

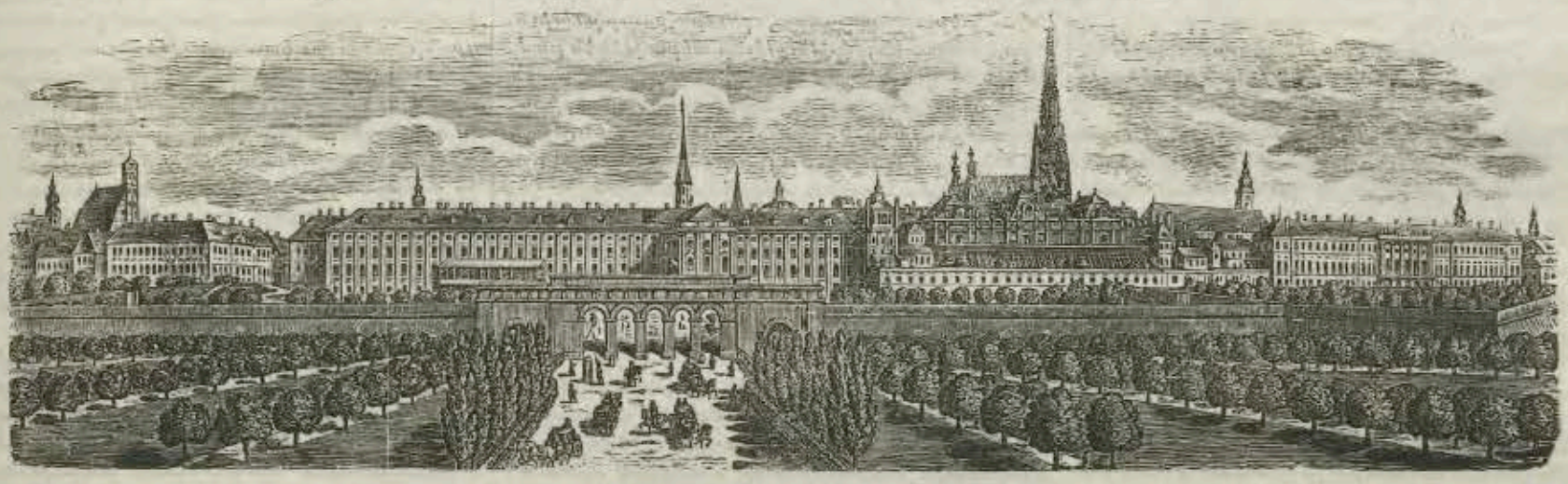

ԹՒ 25 — 21 (9) ՅՈՒԼԻՍԻ — 1852

ՊՈԼԱՆԴԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԴԷԳԱԼԸ. Օրէնագիր ժողովքին ամէն դեղատոյ։ Օրէնսդիր ժողովքին գրասենեակը։ Լեհ փախստականներուն ազատած ոգեւորութիւնը կը դադրի։ Ոգիներուն օրերը ստոյգ պահելու ընկերութիւն։

ԱՆԳԼԻԱ. Խորհրդարանի բացումը։ Հնդկաստանի նամակներուն վրայ կատարուելիք քննութիւն։ Թարգմանուց հրամանագրին տրուիլ։

ԳԱԼԻԱՆԻԱ. Պրաւլ. Նայենպուրգի խնդիրը։ Լեհաբի կոչումին։ — Հաշտարար։ Տերութիւնաց փոխ։

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆ. Պիրմանները. Հնդ պատերազմ։

ԱՄԵՐԻԿԱ. Նիւֆունդլանդայ ժողովը կը դադրուի։ Աւստրիայի հիւպատոսը կ'ելլէ։

ՊՈՍՏՈՆԱԿԱՆՔ. ՐԱՁԳԱՑԻՆ. Խորհրդածութիւն ոգեւորիչ վրայ։ (Շարունակութիւն)։

ԸՆԹԵՐՑԱՍԷՐ. Գիտութիւն պատմութիւն։ Ա. (Շարունակութիւն)։

ԲՐԻՏԱՆԻԱՅԻ ՎԷՊ. Վերժինդրութիւն։ Գ. (Շարունակութիւն)։

Գ Ի Պ Ղ Ի Ա

ՓԱՐԻԶ, Յունիսի 12։ Օրէնսդիր ժողովքին առջեւ, վեց օրինաց առաջարկութիւններ դրուեցան, որոնք նոր հարկ դնելու կամ եղածները բարձրացնելու վրայ են։ Ինչպիսի են թղթի հարկ, անշարժ առարկաներու եւ ցքոյ մնացին բարձրացումը, նաեւ ձիերու, կառքերու եւ շներու հարկ։ Այս բոլոր մեր առ օրէնքներուն առաջարկութիւնները ժողովականներին տնտեսութեամբ ընդունուեցան։

— Յունուար 10ին ազգութեան խորհրդոյն մէջ պր. Պարոշին գահերկոյութեամբն Օրլեանեան ցեղին ստացուածներուն նկատմամբ եղած խնդրոյն վրայ քննութիւն պիտի՞ որ ըլլար։ Հիմնակ Օրլեանեանք իրենց յոյսը կորսնցուցած են, վասն զի թէեւ ազգութեան խորհուրդը պահերեցին հրամարակներուն դէմ որոշում ընելու բլլոյ, որն որ հաւանական չէ, ի վերայ այսր ամենայնի սահմանադրութիւնը հասարակապետութեան գահերեցին իրաւունք կու տայ, որ նոյն որոշումը կարենայ մերժել, եւ վերին դատաստանին վերջնական վճիռն այ ընծայել։ Այսուհի թէ Օրլեանեան իշխաններն իրենց դժբախտութիւնը մեծ վերանձնութեամբ մը կը տանին։ Նամարի դուքսը՝ որն որ Յուլիս ամսոյն մէջ իր եղբորը Մոնթանսիէի դքսին Սպանիա դատապարտելու ընկերակից պիտի՞ որ ըլլայ։ Դեկտեմբերի մէջ Ճամբորդութիւն պիտի ընէ։ Օրլեանի դքսուհին մնաւոս Շելտենհամի մէջ։ Արիւնեան քաղաքները պիտի՞ որ երթայ։

— Տէպ. լրագիրը ամսոյս 5ին կը ծանուցանէ որ Օրլեանի ցեղին էս դատաստանը նոյն օրը առաջուց գրուեցաւ։ Կահուց աճուրդն իշխաններուն անուամբը երկրորդ օրը պիտի սկսէր։ Նոյն առաջ ժամը 10ին Տիւք շրջանակին տերութեան կալուածներուն կաւաղարը, նոյն Տիւք քաղաքին դատաստանի ատաստար մը եւ ռազմական հարիւրապետ մը էս հոսան։ Յունիս 11ին քաղաքապետին հետ դատաստանին վանդակապատ դրան առջեւը հասան, ուր որ ժողովրդեան մեծ բազմութիւն ժողովուած էր։ Դատաստանին ամառնայն պր. Մունիէ բոլոր գրանները գոցել տուած էր։ Տերութեան կալուածներուն կատարմարը՝ Յունուարի 22ին մեռնոյն զարմանալի դէպքերուն բացուիլը սպասնեց։ Տրնատարը պատասխան տուաւ որ իր տէրը նրմուրի գուքսը միայն իրաւունք ունի իրեն հրամայելու։ Քաղաքապետն ասոր վրայ զարքին մը կանչել տուաւ եւ. յանուն օրինաց՝ երկրի ամենայն ազատութիւն ընելէն եւ՝ երբ որ տեսնուի զանները բանայ, յանձն չառաւ։ զարքինն բանայ տուաւ։ Դարքիներ՝ վանդակապատ գուռը պատոյ չղիման կոտրեց, բոլոր գուռը վերցուց բանալ։ Վերջապէս շատ սպասելէն ետեւ՝ զարնելով կոտրելով դուռը բացին։ Երբ որ տերութեան կալուածներուն գործակալները առջի բակը մտան, մէկերնէն մէկը տեսնուցին գոցեց որ ինչ եւ իցէ չարժուիր մը գտնէր. միւսներնը պատրաստուած են։ Ցետոյ պատասխան տուաւ որ էս՝ միայն դէմ կը դնեմ, որպէս զի ստացուածոց իրաւունքն անպատ պահեմ, ու ինչ եւ իցէ բանալիներան դէմ բողոքեմ։ Ասկից ետքը պատակերներն ներսերը մտնել ուզեցին. բայց որոմնեաւոր դռներն ալէկ փակուած էին, անոր համար պատուհան մը կտրելով՝ ներս մտան։ — Պարձեալ նոյն լրագիրը ամսոյս 9ին կը ծանուցանէ որ կալուածներուն գրաձակներն ասոնք սրբ էս եկան, որպէս զի դրուեն մեծ փակագրուն ա. նոյն փակագրին մէջ գրուած շինքը՝ զրն որ Պր. Լուգանարլէն վարձու բռնած էր։ Քաղաքապետը յանուն օրինաց երեք անգամ Պր. Լուգանարլէնին փակագրին վանդակապատ դրան բանալիներն ուզելէն ետեւ՝ երբ որ անիկա չտուաւ, դարբինը բռնութեամբ բացաւ։ Պր. Լուգանարլէնին տան բան մը չերին։ — Լոյսի անուան ալ նոյնպէս գրուեցաւ։

— Մէսաֆէ Դը Լ'Ընէ լրագիրն ամսոյս 10ին այսպէս կը գրէ։ Դերբին գործոց պաշտօնեային պրոշմանը Լեհ փախստականաց մինչեւ. հիմայ տուած գրամնկան սգնութիւնները գաղտնի ցուցուցան։ Դերբին գործոց պաշտօնեային նոյն նիւթին վրայ հանած հարցերն ասոնք են։ Երբ որ գրամնկան սգնութիւնները շնորհուեցան բոլոր ան քաղաքական փախստականներուն ուրանք իրենց հայրենիքը խիստ միջոցներով կը վանեցին, Դաղղիայի դիտաւորութիւնն ան էր, որ առանց կենաց պարենի կարօտութեան մէջ չիյնան եւ իրենց ժամանակ տալուի որ աշխատութեամբ ապրելու հնարքներ գտնեն։ Քանուհինգ տարուան օգնութիւնն եւ՝ Գաղղիայի առատաձեռնութիւնը վանձան մը պէտք է դնել, միայն ցաւագարներն ու հիւանդները դուրս հանելով, որոնք իրենց աշխատութեամբը չեն կրնար ապրիլ։ — Ես որոշումը Գաղղիայի մէջ գտնուող բոլոր Լեհ փախստականներուն ծանուցուեցաւ։

— Պ'օսերս փարիզի մէջ ընկերութիւն մը դրուեցաւ, որուն վարձանն է ամենայն պատշաճաւոր միջոցներով կիրակի ու տան պիտի բան պահել տալ։ Ընկերութեան ոնդամները պատուոր են. Ա. Կիրակի օրերը ոչ գործել եւ ոչ գործել տալ։ Բ. Կիրակի օրերը ոչ գնել եւ ոչ վաճառել։ Գ. Որչափ կարելի է՝ տան օրերը գործերը սարքութիւն ունեցող գործաւորներուն գործք չտալ։ Դ. Որչափ կարելի է՝ բան չգնել՝ ան իրաւութիւններէն որոնք կիրակի օրերը բաց են։ Պր. Օրիվիէ ոտ ընկերութեան հատատուութեան շատ գործակից եղաւ, եւ ինչպէս կ'լսուի արդէն բազմաթիւ անձինք նոյն ընկերութեան անդամ գրուած են։

Ա Ն Գ Լ Ի Ա

Լոնտոն, Յունիսի 8։ Երեկուան պատարագաւոր որոց խորհրդեան մէջ զինուորութեան օրինագիրն երրորդ անգամ կարդացուեցաւ, եւ 148 քուէի դէմ 220 քուէով ընդունուեցաւ։ — Ասկից ետքը Լորտ Ռասսել հայտնեց թէ Ապրիլ կատարութիւնը Դանենպուրգի նկատմամբ ատրութեանց մէջ նորէն ըլլալու խորհրդին վրայ տեղի կուտիւն ունի, եւ թէ ապրեցաք Տերպի կոմսն ասոր վերաբերեալ թղթերը կրնայ խորհրդարանին առջեւը գնել։ Տերպի ասոր պատասխան տուաւ թէ ես բանիս վրայ արդէն մեծ ատրութեանց երեսփոխանութեան մէջ խորհուրդ մ'եղաւ, եւ արձանագրութիւնն առնուեցաւ, որուն ժողովքին ամէն անդամներն ալ ստորագրեցին։ բայց հիմակ ոնանց վերաբերեալ թղթերը ժողովքին առջեւը գնելը կարելի չէ։

— Լոս մոնիտոր՝ Աղզիայի եւ Եգիպտոսի մէջ Հնդկաստանի նամակները տանելու գաշնք մը հաստատուեցաւ։ Յուլիսի 1էն սկսեալ՝ Հնդկաստան երթալու նամակաց մեծուելը Հնդկական գործակալները Ալէքսանդրիայի մէջ Եգիպտոսի կառավարութեան պիտի յանձնեն, որն որ զանիկա մինչեւ Սուէզ պիտի խրկէ։ Դարձեալ նոյնպէս նիւթ թղթերուն մեծուելն ալ Սուէզէն մինչեւ Ալէքսանդրիա պիտի՞ որ բերէ։ Մինչեւ հիմակ ատ գործակութիւնը Հնդկիայի գործակալներուն ձեռքովը կը կատարուէր։

— Խարկովոյ հրաւանդանէն եկած նոր լուրը կը ծանուցանեն որ հնոտեղաց նոր հրամանատար Գաղիզարդ զօրապետն իր հիւանդութենէն առողջացեր է եւ կը մտածէ պատերազմի ատաքոյ կարգի ադգու ելնելու. յատաք ատենիլ։ Ռազատաքրայ գլխաւորներուն եւ. զօրապետներուն հետ ատոտիկ խոտութիւնի կը վարուի, որն որ կ'երեւայ թէ ազէկ ապրելու հիւն պիտի՞ որ ընէ։

Գ Ե Ր Մ Ա Ն Ի Ա

Պրուսիա, Պերլին, Յունիսի 13։ Նայենպուրգի խնդիրը հիմայ յայտնի ատաքրեգ եղաւ։ Հիմա մեծ տերութիւններէն միայն տուած յայտարարութեան՝ Հելուետիայի դաշնակցութեան կողմանէ ատուելու. պատասխանին կը սպասուի, որն որ եթէ Պրուշի խրատոնց պահանջումը պարզութեամբ եւ յայտնապէս չընդունելու ըլլայ, ան ատեն Պրուշի տերութիւնը մէկալ մեծ տերութեանց հետ աւելի բարդապան եւ դրդեանական կերպով խօսելու պիտի՞ որ պիտի։ Յետ եւ իսկ գիտուածի մէջ Լանտուեի ոգեւորդրութեան գործադրութիւնը պիտի ըլլայ, որն որ է թէ Պրուշը զօրքով Նայենպուրգը կրուէ։ Թէ որ ատրութեանց միաբան տուած յայտարարութիւնը պատուոյ մը յատաք չբերէ, եւ մեծ տերութեանց ուրոշմամբ՝ դիտաւորական արշաւանք մ'ը լլայ, ան ա-

տեն Նաեւ Աւստրիայի կողմանէ սգ, որն որ բոլոր-գակ ինդրոյն մէջ շատ գաղտնիութեամբ վարուեցաւ, պինուորական սպանութիւն մը կը յուսացուի՝ Հնրիւ-տիպլի ռահմանները բռնելու համար։

— Սոյդ ոպրիլ ընելէ առնելով՝ շատ յոգնիլ-նելու կ'ելլեն թէ Ռուսի կայսրն իր ամուսնոյն Գեմսա-նիպէն ունեցած պիտ՝ որ առնէ ասոնի։ Կայսրուհին պէրլինի վրայէն անցնելով՝ Ընկերդինէն շոգենաւով Ռուսիա պիտի դառնայ Ցուլիսի 11ին, եւ Թեղրա-պուրկ իր ծննդեան տարեդարձը պիտի կատարէ։

ՀԱԼԵՐՈՒՍ։ Ս Էլէրի Լրատիրոյ հետեւեալ լուրը կը ծանուցանէ։ Ցանիմարդոյի տերութիւնը՝ 1848էն մինչեւ 1851 Ճէնվիկ-Հարդպանի մէջ Տէր-Գնան գիտնականն ունեցած թէ կանոնական եւ թէ բանի պարագաները չէ ընդունած եւ ծանուցեր է որ ասոնք աւերութեան որդեր համար պատասխուր չեն։ Ա-բանիս համար եղած գրութիւնները տերութեան գանձին նեղասմամբ ոչնչ, եւ անխաւեր կը սեպուին։

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

Ամերիկայէն եւ Թանգանէն առնուելոյն մնա-բանան պատմութիւնը Լոնտոնի շատ լրագիրներ-ը հրատարակեցին, որոնցմէ հանուածներով՝ հոս կը դնենք։ Մարդապան քաղաքն Ապրիլի 3ին առանց մեծ դժուարութեան առնուեցաւ։ Անդրանիկ քա-նի մ'ոնդամ լրտեսներէն եաեւ՝ շրջապատներու կրակին պաշտպանութեամբ ցաւոք եղան, ծանր-զինեալ կենցաղ բարձրանիս թշնամին առեղ տեղ հա-լածեցին, ոնոյ շրջ թնդանոթներն առին, եւ ան-միջապէս Մարդապանի տիրոջին։ Ուս կուռոյն մէջ Անդրանիկ կողմէն 17 հոգի վիրաւորուեցաւ, իսկ թշնամի ոչն կորուստ յայտնի չէ։ Առիւ եաքը բա-լոր Անդրանիկեան դաստաղիները Թանգան գեղին բե-բանը ժողովեցաւ, որուն մէջ կար 15 շրջնաւ, մեկ կրկնապարկ նաւ (ֆրեգատ) եւ մեկ պէրկ։ Ապրիլի 11ին նաւերը ճամբայ ելան եւ Թանգան քաղաքին առջեւն եկան։ Անմիջապէս թշնամիէ ոկան Ան-դրանիկեանց վրայ թնդանոթի եւ հրացանի սաստիկ կրակ մը պարզեց, որոնք իրենց նաւերէն նոյն սաստիկ-թեամբ պատասխան տուին։ Երբ որ Անդրանիկ մեկ գունդը Տալա ըսուած կողմեն պատնէշն առաւ, իրենց գոյքը կարող եղաւ ցամաք ելլել, եւ Ակին Թանգանէն վրայ սկսաւ քալել, ուսկից սաստիկ հրա-յանի եւ թնդանոթի կրակ մ'իրենց վրայ սեղալով՝ շատ վնաս կրեցին, բայց վերջապէս յարձակմամբ քաղաքն առին։ Ուս կուռոյն մէջ Անդրանիկ մեռան 2 պաշտօնակալք եւ 15 զինուորք, 14 պաշտօնակալք եւ 118 զինուորք ալ վիրաւորեցան։

Ս Էրզի թղթակցելով եկած Աղեւեղեան Հընդ-կաստանի լրագիրները պիրմանեներու հետ եղած պատերազմին մանրամասնութիւնները կը պատմեն, որոնք ուրիշներ ըստ մասին հապճեպով ծանուցուած էին։ Ամենուն ալ միտքան պատմածներէն կ'իմա-նան որ Բրիտանիոյն պատերազմական զօրութիւ-նը՝ աւելի եղծանիկն կամ կլմնայէն վնաս կրեր է՝ քան թէ թշնամիէն, եւ եաքն ալ անկէ վախնա-լու բան ունի։ Ուս անդրդուելութիւնն բրին որ դեռ ծանր հրանիգ անսթեներն ու ռազմամիջոցը ջնեզաւ-ուած՝ զրկը յուսալ հանեցին, յառաջ քշեցին ու ամրութիւններն առնելու եռեւեռ եղան։ Ասկից զատ նոյն գործողութիւններն ընելու համար ջնայն ու ազատորն երկրի վրայ եւ արեւգակն ճառագայթ-նելու ջերմութեան առկ առանց մրաթի 48 ժամ սպասելու պարտաւորեցան։ Ուս կենաքին թշնամոյ գնդակներն աւելի իրենց կորուստ պատճառեց։ դէշ ու նեխեալ ջուրէն մէջերնին մտնելով եւ ուրիշ սխտոր ինկան։ Պատերազմի առենն ալ պա-ղեցած գօտայն կիրչ արեւուն անտանելի տապը շատ գոհեր ըրաւ, ինչպէս գլարէն վաշտապետը (brigadier, ֆրիդ) դնդին հրաման տուած առեն՝ յանկարծ արեւէն զարնուելով գետին ինկաւ, եւ թէպէտ բժշկական սգնութիւններով մահուանէ ազատեցաւ, բայց հիմակու հիմա զինուորական գործ-քի անպարմար է։

Պիրմանիներուն դէմ դեռ ասկից եաեւ ըլլալու գործողութեանց վրայ ասոյդ բան մը չիմացուիր։ Թէ թշնամիները չեն միատած՝ անկից յայտնի է որ Ապրիլի 14ին իրենց Արագապան նաւերն առնե-լու փորձ ըրին եւ թէպէտ եւ վնասուեցան, բայց ուրեցին անոնց վրայ վախ ձգել՝ քանիով որ Նիէ յառաջ քաշէր, երկու բանակ կը սպասէ գնել եր-կրին ընդելու համար։ Ուս ապատանիքը դրամ իրենց ընելու մոգ մը ձեռքը հովանոցով՝ որն որ անոր ազնուական ցեղէ ըլլալը կը ցուցնէր, ասս մարդս նաեւ իրատ կու տար թէ Ըստամ եկէք տեղերու-նիդ գացէք։ Հրամանատարն ասոնցմէ՝ թուղթն առաւ նոյն մարդուն երեսը գլուխ ու հրամայեց որ շուտ կորսուի երթայ։

ԱՐԵՐԻԿԱ

Տրանսվարի սրուան նիսանին եաքը՝ Պոդիմարի նոյնիսկոպոսաց ժողովը նոյն հանդիսաւոր թեւաքի ղո-ցուեցաւ, որով հանդարձման տանին սրը քարոզուած էր։ Նոյնիսկոպոսներն անմիջապէս ճամբայ ելան՝ որ ըստ-ասով իրենց վիճակները հասնին։ Ժողովքին քա-լոր ժամանակը մեծ ապատ. ժողովականաց մէջ մի-ութիւն, հանդիսութեան եւ բարեպաշտութեան հոգի մը կը փայլէր, որով յայտնի կ'երեւար որ Ս. Հոգին անոնց մէջն է։ Ժողովքին մէջ շատ երեւելի որո-շումներ եղան, որոնք Ս. Քահանայապետին ալ՝ ի-պիտ ղրկուին՝ որ հաստատէ։ Ասոնց մէջ ամենէն երեւելին ան է՝ որ Ս. Գահին պիտի առաջարկուի Միացեալ տերութեանց մէջ 11 նոր եպիսկոպա-սական վիճակներ հաստատել, որպէս զի ժողովքը-դեան հոլեւոր պիտոյիցը գիւրաբեռնեան ինամ տա-րուի, եւ ամենքը կարող ըլլան իրենց հոգեւոր դիւրաւ հաղորդուիլ։ Դաեւ որոշեցին որ Միացեա-նեալ տերութեանց մէջ հոգեւոր հիմնարկութիւն-ներ հաստատեն, կրթութիւնը տերութիւններէն բաժ-նեցին եւ քահանայից հրաման տուին որ ամեն տեղ ուղղափառ դպրոցներ բանան, որպէս զի երկուա-ստրգներն այնպիսի դպրոցներէն հեռացընեն, որոնց մէջ կրոնը կը կորսուի։ Ուս առաջին ազգային ժո-ղովքն ալ գաւառական ժողովներուն սրինակին հե-տեւելով՝ Փարիզի ու Լիոնի ժողովներուն թեւուզի գրեց եւ Հռոմայ դարձման ընկերութիւնն իրենց ըրած առաջ նպաստաւորութիւնն համար շնորհա-կալ եղաւ։ Ամեն մէկ եպիսկոպոս ալ յանձն առաւ որ իր վիճակին մէջ սրապիսի ընկերութիւն մը հաս-տատելու փորձ տանի։ Ամեն բանէն եաքը՝ ժողով-քին պատուական հարքը իրենց յոյսարարութիւնն մէջ առ Ս. Քահանայապետն ունեցած հպատակու-թիւններն եւ մեծարանքներն ծանուցին։ Ձիգակցի ե-պիսկոպոսին յանձնուեցաւ որ ժողովքին որոշմանա-զիրներն ու որոշումներքը Հռոմ տանի։

— Նոր Եորկ, Մայիսի 25։ Ա-ս օրերս լրագիր-ները Աւստրիայի հիւպատոս Պր. Հիւլէմանին Պիս-բանակ սերութեանց տրուելիք դրծոց պաշտօնէին գրած մեկ թղթերը հրատարակեցին, որոն մէջ հիւպատոսը Միացեալ տերութեանց կառավա-րութիւնն՝ Գոլոխին ըրածները եւ ան պատճառաւ Աւստրիական տերութեան հասցուցած նախատինքը կարգաւ գնելէն եաքը՝ կը ծանուցանէ թէ իր տերու-թեան կամքին համաձայն իրեն հարկ կը համարի որ անկից ելլէ։

ԱՒՕՈՒԹԵՆԸԿԱՆԴԻ

ԱԶԳԱՑԻՆ

Խորհրդաւորութիւն ապիրանի լեռի մէջ։
(Ընտանեկութիւն, Ցեռ թիւ 6, 18. 19 եւ 22։)

Մեր մայրենի լեզուն արհամարհելու պատճառ եղող մոռացութիւններուն սուրբերն էր զանիկայ սոսկալու գաղտնութիւնն ու անոր բարդական գրութիւնը չուտանել, երբորդը՝ զանիկայ նիւթապէս շահեցնելու համար գրպանիր ջնայնել, եւ երրորդն էր անոր ազգային որպիսութիւնները՝ զոր օրինակ ընդհանուր վրայ դիմելի գաղտնասան ընել. արդէն ասոնց ամենուն ալ թերը ու դէմ եղող պատճառները կշռեցինք։ Հոս կու գայ ազգութիւնը, որն որ լեզուին նեղերն որդիներնեքը՝ ինչպէս անոր բուն նեղերն չենք, հիմնական ասոյնանը, բացարերը՝ ազ-գութիւնը, ուանցած մարենագրութեան կամ գրերուն ոչ ու ասոնց նման հանգամանքը գիտել ասալ՝ շատերուն սրտին մէջ ազգային լեզուն սորվելու փոփաքը կը մարէ, կամ ուրիշ ընելու հա-մար՝ լեզու չեղաւ որ յարմարութիւն ու հակամի-տութիւն զգայարի առ այն։ Ուս ջորրորդ գժուա-րութիւնը նոսրանիսանդերէն աւելի խորին մտածո-թիւններ ու ծանր պատճառներ պարունակելու՝ կրնար ազգային լեզուի ուսման աւելի մեծ ընել, եթէ մեկալ հոդմանք ալ անոնց դէմ պատերազմող ճշմարտութիւններ չըլլային։

Լեթէ հայերէն լեզուն թէ գրարարը թէ աշ-խարհաբարն ուրիշ յարակցեալ լեզուներուն հետ համեմատանք, ինչպէս են հներու մէջ Յունարէն եւ Լատիներէն, Նորերու մէջ ալ Իտալիէրէն, Գերմանե-րէն, Իսպանիէրէն, Անգլիէրէն, Նաեւ Արաբերէն, Սուրիերէն, Թաճարէրէն եւ Տաճիերէն, կատարելութեան նկատմամբ անհարակցս մեծամեծ տարբերութիւն-ներ կը գտնենք հայերէն լեզուին եւ աս իրեն հետ բաղդատուածներուն մէջ։ Սակայն աս տարբերու-թիւնը պէտք է գտնուի՝ Երբոր լեզուի մը գրա-ղերը՝ ինչպէս՝ գրարարն, աշխարհաբարն, բարբառ-ները պէտք է գտնուին՝ Երբոր լեզուի մը գրա-ղերն ինչպէս՝ գրարարն, աշխարհաբարն, բարբառ-ները եւ ասոնց ամենուն ալ թերը ու դէմ եղող պատճառները կշռեցինք։ Հոս կու գայ ազգութիւնը, որն որ լեզուին նեղերն որդիներնեքը՝ ինչպէս անոր բուն նեղերն չենք, հիմնական ասոյնանը, բացարերը՝ ազ-գութիւնը, ուանցած մարենագրութեան կամ գրերուն ոչ ու ասոնց նման հանգամանքը գիտել ասալ՝ շատերուն սրտին մէջ ազգային լեզուն սորվելու փոփաքը կը մարէ, կամ ուրիշ ընելու հա-մար՝ լեզու չեղաւ որ յարմարութիւն ու հակամի-տութիւն զգայարի առ այն։ Ուս ջորրորդ գժուա-րութիւնը նոսրանիսանդերէն աւելի խորին մտածո-թիւններ ու ծանր պատճառներ պարունակելու՝ կրնար ազգային լեզուի ուսման աւելի մեծ ընել, եթէ մեկալ հոդմանք ալ անոնց դէմ պատերազմող ճշմարտութիւններ չըլլային։

Լեթէ հայերէն լեզուն թէ գրարարը թէ աշ-խարհաբարն ուրիշ յարակցեալ լեզուներուն հետ համեմատանք, ինչպէս են հներու մէջ Յունարէն եւ Լատիներէն, Նորերու մէջ ալ Իտալիէրէն, Գերմանե-րէն, Իսպանիէրէն, Անգլիէրէն, Նաեւ Արաբերէն, Սուրիերէն, Թաճարէրէն եւ Տաճիերէն, կատարելութեան նկատմամբ անհարակցս մեծամեծ տարբերութիւն-ներ կը գտնենք հայերէն լեզուին եւ աս իրեն հետ բաղդատուածներուն մէջ։ Սակայն աս տարբերու-թիւնը պէտք է գտնուի՝ Երբոր լեզուի մը գրա-ղերը՝

Ի. Իմն ուսմունքը կարելի եղածին չափ ազդային լեզուաւ սորվիլ։

Գ. Իգդին մէջ հրատարակաւ գործելու, խօսելու եւ գրելու պաշտօն ունեցող անձանց իրենց մայրենի լեզուին հիմնական հմտութիւն ունենալը։

Դ. Իգդին ուսումնական կոդմանէ լեզուին վրայ ամենայն նկատմամբ քննութիւն եւ լեզուին զօրութիւններուն օրէ օր յայտաւորութիւնը։

Ե. Լեզուի ուսումը յառաջ տանելու համար կարողութիւն ունեցողներու կոչմամբ վարձատրութիւն ու գրդիռ։

Իսոնց ամենուն վրայ ալ իրենց սեպհական տեղը կը ճանչնք։ Հոս վերոյիշեալ հինգ միջոցները յաւուրաց բերելով՝ չենք կրնար ըսել թէ ազգին մէջ նոյն հարկաւոր բաներն ամենեւին չկան, վասն զի շատ մասին կը գտնուին։ այլ կ'ուզենք ակնարկել, որ պէտք է եղածին չափ յատակագուծ ձեւոք բերելու համար՝ նոյն միջոցներն ալ աւելի ընդարձակ, շատնակեալ եւ կարգաւորեալ մտադրութեան պէտք ունին։ Եռն դիտաղ մարդ կրնայ տեսնել թէ վերջին 10—12 տարուան մէջ ոչչափ մեր մայրենի լեզուին ուսումն աճեցաւ, եւ աշխարհաբարն գրայ խօսելով՝ ոչչափ յշկեցաւ ու հարստացաւ։ Արնանք ըսել թէ գործածութեան դիւրութիւնէն եւ ոմն ընդհանուր կոչութիւնէն դատ նորայոյզ բառերուն մէջն դոնէ երկու հարիւր բառ դրեթէ ընդ միշտ տացաւ։ Ան երեւոյթը մեզի ստոյգ դրական մին է, որ նախակոյզ միջոցներն աղէկ գործածուած ատեն՝ ստուգիւ շատ աւելի արդիւնք կը ծնանի։

Իր հասատանենք՝ առանց շարաբերգելու եւ, առանց մեր ազգակիցները մեռապարծ ընել ուզելու, որ այսօրուան օրս քան Արեւելեան կամ Ասիոյ ազգաց մէջ ընդհանուր Հայ ազգը թերեպտեւ դեռ շատ ու. շատ գիտութիւններէ զուրկ է, այսու ամենայնիւ եղիւ ջրանք ամենն իսկայն գլուխներ, հանդարտակ կարող ենք ըսել, որ ամենն շատ երիտասարդ կը ժամանակէ։ Ասիկայ բան ինքեան շատ կապակցութիւն ունի մեր նեղութիւն հետ։ Արդէն՝ ուրիշ վի լեզու մը ամէն կերպով ու ամէն ճիւղի մէջ հասատուն եւ ճոխանաց, անչաշտ գիտութիւններու եւ ուսումի զարգացեալ հանճարներու կը կարօտի, եւ որ եւ իցէ լեզուաւ շարադրող մը պատշաճ կերպով մտածողներու համար՝ անհրաժեշտ հարկաւոր է, որ կրթեալ միտք ունենայ։ Ասիկայն դարմանելն ու գիտութիւնը հոս է։ Եթէ ստոյգ է, ինչպէս որ ստոյգ է, թէ ազգի մը լեզուն ծաղկելու համար պէտք է որ իր մէջը գիտուններ եւ կրթեալ մտքեր ըլլան, Հայապրիք պոյտաի՝ ոռեալ, էնցիկլոպէդիա, տաբաց անենք ունենալն եւեռ՝ զրոնք բազմամիտ ներգրաստիք զարմանալամբ ու գովեստիս կը յիշեն, ինչու իրենց լեզուին յառաջացումն ալ նոյն նոպէտոռիթեամբ չիդարգանար։ Ասոն գէ նոյն ուսանողներուն մեծ մասն պշաղելու դատարանիներու ձեռքին տակ կրթուած ըլլալով՝ իրենց սեպհական մայրենի լեզուն կամ՝ ոչինչ կամ՝ քիչ սորված են, եւ վերջին սլ իրենց բոլոր կենաքին մէջ աւելի նոյն եւրոպական լեզուներու ղաղալ, անձնատուր եւ հակամէտ կը գտնուին։ Ինչպէս որ շատ անգամ պարկեշտներուն մէջ ամենէն կրթեալներն ալ, որոնք սատ լեզուաւ գուչէ խիստ ճարտար ու դիւրաւ կը շարադրեն, ոմանք իրենց ազգային լեզուն գրեթէ ամենեւին չդիտնալով՝ չեն կրնար Հայերէն բան մը գրել, ոմանք ալ իրենց գիտցածն՝ բան մը գրած ատեն մեծ դժուարութիւն կրնէն գտա՝ նաեւ թիւր նշանակութիւնամբ եւ խորթի բառեր, անկանոն բարդութիւններ ու հանձայնութիւններ, կոշտ դարձուածներ, բառնակոն եւ շինծու բարդութիւններ կը բանեցընեն։ ուստի իրենք ալ, եւ աւաւել եւս ինքգայոզները՝ նոյն համար չեն առներ ու նոյն գրութիւնը չեն դրպար, գրոնք իրենց ուրեմ բաւ դիտցած ոտար լեզուներուն մէջ կը սեռնեն։ սակայն շատ հեղ իրենց ազգային լեզուին մէջ ունեցած տիրութիւնը ճանչնալու տեղ՝ պակասութեան մեծ մասը նոյնին վրայ կը դնեն։ Դիւ մեր բան հրատարակական գրուածներուն մէջ հիւսանի սանակ բաներ կը տեսնուին, որոնք՝ ինքզ տրուի ընելու՝ լեզուի ուսանն շատ վարի ստոյգանութեան մէջ կանգնելուն ալ այնչափ դիւրաւ չէին նեղուիր։ զոր սրինակ՝ գայ ըսեր Խանդեայ (այս բարի ընկեր. տեղ), Գնդրուն (Լունական), Օրենքաբիր (Օրինագիրք), Խանիրանոց (որ Խանէր բառէն եկած ըլլալով՝ կրնար միայն Պանդ, Հերէնց նշանակել, Խանոնոյ կամ՝ Խանոյ՝ պարկեր Պանդիկի տեղ գործածուած), Եմաս ընդ Եգիպտոս նաւս (որ ըսել է Եգիպտոս անուն նաւուն տակը կեցած հասու, փոխանակ առ առաւելն ընելու Եմաս ընդ Եգիպտոս նաւս, Եգիպտոս նաւուոյ հասու), Եմն ընդ նոքա (Եմն ընդ նմա), Ընդեմ ի ինքն (Ընդդէմ զնոյն), եւ ուրիշ այսպիսի հարիւրաւոր արհեստներ, եւ ասանք ալ՝ ինչպէս ըսինք՝ հրատարակական գրուածոց մէջ, ուր ամէն պարագաներն ըստ կարի մնալու եւ յարդարեան ոճ կը պահանջեն։ Հիմնակ արեւելեան կոդմերը ապագուսոց մեր ազգային թերթերուն մէջ՝ կրնանք անկիրդուիլեանի ըսել՝ թէ խիստ քիչերը դովելի կերպով առ բանասիրական գրագրը կատարելու ջանք կը յուցընեն։ Ես ամէն յիշատակներով յայտնի կը տեսնուի, որ թերեւոյն ուրիշ ազգաց եւ առանձին մեր ազգին հասնելամբ հիմնիկ հիմայ բաւական կրթեալ ու շատ լեզուներու մէջ քաջ գիտուններ ունենանք, ի վերոյ այսր ամենայնի ասանց քով մայրենի լեզուի գիտութիւնը շատ նուազ է եւ հաւ- 1 առ 20։

Կ'ենթադրուի արդէն, որ մենք տասով մեր ազգանոց մէջ մշակուած օտար լեզուներու ուսման պէտ բան մը չենք ուզեր ըսել, մնաւանք թէ կը փափաքինք որ մեր ազգին վրայ ամէն տեղ գանուող հոչակեալ լեզուագիտութեան յարգանքը միշտ առաւել օգտակար կերպով պայծառանայ։ Ինչպէս որ նոյնպէս ազգաց ու պարկերաբանի առաջարկեալներուն Հրոյ նշանաւոր եղող բարդութիւն Հայազգիները Հայկոյ տան պարծանք մին են, այսպէս նաեւ անոր մեծ պատիւ կը բերեն այն Հայազգիները, որոնք նմանապէս օտար ազգաց գիտնականներ ու ասատանիներուն գրաբերներուն մէջ ամ կամ ան կերպով արդիւնք եւ հոյակապ անուն մը տասան։ Ուստի եւ մեր աղնատամերջ Արտաւաղ թագաւորին կորուսած յուշարանին քերթուածներուն եւ Պարսկերէն կամ Պարսկի պերշ ճառերուն քով ամէն տեսն գովելի ամենայն կը յիշուին կոստանդնուպոլսի մէջ Ընտրեալ թագաւորին գործակատար (chargé d'affaires, մուսանիլ-դար) Մ. Բարոնեան պ'Օռան (բուն թարգմանեան) ազգանունն գրած Օսմանեան ոչիսանեան գրենական տրիճանքներն ու պարտուրիները, Պարսկ պարտուրիները, եւլայն. Պոլիս Սպանիայի դեսպանատան թարգման Կոմիտաս Քէշիշեանց ասանքին իսոսերէն շարադրած Տաճիերէն տերմանուրիները, Ա. Տ. Ամոն Զարբերեանց վարդապետին աշխատասիրած Տաճիերէն իսոսերէն եւ իսոսերէն տաճիերէն բառարանը, բարձրագոյն Դրան կողմանէ Պերլին դարձակատար եղող՝ մեծապատիւ Յարութիւն Կարապետ Տավուտեան Ազգային գաղղիերէն լեզուաւ շինած՝ հին Գերմանացոց տրէնդրուրեան եզմնարդ բերը, Հինդ տզլուի ազգեւոյ երկասիրու մեր Շարդենի եւ Մանուելեանի լեզուն գրուածներու եւ ուրիշ լարիներ, խոսերէն, գերմաներէն, անգլերէն, ռուսերէն, տաճարերէն եւ ասիերէն գրող Հայազգիները։ Բայց բնական կարգը, եւ եթէ չըսենք ազգին պարծանքը, գէթ ատուգիւ մեր մայրենի լեզուին իր որդիներէն յատացած ուսուցեալներն օգուտը կը պահանջէ իրաւամբ որ առանկ գիտուններն իրենց ազգային լեզուին ալ հմուտ ըլլային, եւ ան ամէն իրենց պարծանքն ու ըրած օգուտը չէ եթէ միայն չեր նուազեր, հապա շատ կ'ուզենար եւ գուցէ իրենց խել մը բնակիներն ալ մեր ազգին եւ արեւելքի մէջ իրենց անուան պատուաւոր յիշատակի մշտակայ ժառանգութիւն կ'ըլլային։ Մեր երաւեալի եւ անմահանուն Ս. Մեսրոպն ալ ստոյգ է որ Վրաց եւ Ասորոնց մեծ ազնուութիւն ըրաւ՝ անոնց լեզուին ալ դիր յարմարցընելով, սակայն նախ բան բնական կարգի իր ազգին գիրը գտաւ, եւ ասով իր օգուտն ու պարծանքը միայն ամէնքս։ Թամբարաց ազգին սկիզբն մինչեւ հիմակ ամէն տեղի մէջ Հայապրիներուն տաճկերէն կամ սամանեան լեզուի ըրած շարունակ սգնութիւնը, իրենց անոր տուած եւ. անոր համար գրած ոտհամար բառերն ու ոճերը, եւ ընդհանրապէս անոր կերպարանոփոխութեան, կատարելութեան ու. յարատեւութեան վրայ ըրած աղեղցութիւնը հանդարտակ կրնայ ցիւրոպանի լուսիլ։ Եթէ իրուսցի կարգը պահելով եւ ազգին մեծագոյն օգուտը դիտելով՝ ան փոյթին միայն մեկ մասը մայրենի լեզուին համար ալ ըլլար, հինգ բոլորովին ուրիշ վիճակի մէջ կը գտնուէր, եւ քիչ ատենուան մէջ ալ հ'ըլլայ, եթէ՝ ինչպէս որ ոչոք է՝ հիմնակ ալ ձեռք զարնուի, արուն վրայ տարակոյս չունինք եւ որուն աւելաւոր սկզբնաւորութիւնը տեսանք արդէն։

Հոս գուցէ ոմանք ուզեն ասա յառաջ բերել, որ գոնեպան պարտականութիւնս հասնար ազգային լեզուի մասնագրութեան դաշտը վերոյիշեալ անձանց պէս գիտուն մարդիկներուն ստուգիւ վերջանց ունեցան եւ մեծաւորապէս իրենց աշխատութիւնը շարունակ ունեցեր ապառաժ մին է։ Ա.յո, առ այժմ բան մասին այսպէս։ Ասկայն ասա ալ անժխտելի ճշմարտութիւն մին է, որ վերոյիշեալ մարդերով եւ ապառաժ մշակութիւնն քարանքով կրնայ բերքի բերել։ Ա.յլ եթէ ոմանք կասարութիւն ունենալով՝ հոգ չենն եւ. կամ առանկ աշխատանաց մէջ դիմադրաւել եւ առաջին բրլալ չուզելով՝ ապատեն որ ուրիշները կերպը հերկեն եւ իրենց խոստանքը վերջէն պատրաստ գտնեն ու. վայելեն, ասիկայ ապատաւոր ջատագովութիւն մը չէ։ Ասիկց քանի մը դարաւոր գաղղիացոց լեզուին վիճակը չէ եղէ միայն ոմանք էր, այլ նուազ ոմանք եղերակատար, որ իրենց մէջեն դիպք շարադրել ուզող իմաստունները գրեթէ գրեթէ կ'ամչնային նոյն լեզուաւ գրելու, եւ միանգամայն կը վախնային որ իրենց աշխատասիրութիւնը նոյն անկատար լեզուին հետ մեկտեղ ժամանակաւ մոռացութեան փոշոյն տակ կը մնաղուի։ Միայն եղէ փոյթը, հետաքրքրութիւնը, մայրենի լեզուի մշակութեան հարկաւոր եւ օգտակար ըլլալուն վրայ եղած ուռոց մտածմունքը նոյն գժուարութեանց յաղթեցին։ Մեր մէջն ալ կան գանազան դժուարութիւններ, որոնք պէտք են յաղթուիլ։ սակայն՝ գոհութիւն Աստուծոյ, աս ասանիանի չեն, վասն զի մեր լեզուն այսպէն շատոնց իր յառաջացման քայլերն առած է։ Ի վախճանի ճշմարիտ գրուցելու համար՝ վերոյիշեալ անձանց պէս գիտուն Հայազգիներուն ազգային լեզուաւ բան շարելուն բուն պատճառը չէ եղէ միշտ ան էր, որ իրենք ունկից վարձատրութիւն մը չէին յուսար, այլ վասն զի շատ անդամ ոմանքներն իրենց մայրենի լեզուին մէջ գրիչ շարժելու չէին վարժած, ինչպէս սատար լեզուներու մէջ։ Եթէ սասանկ հմտութիւն ունենային, ոչպէն իրենք իրենցմէ կը յարգուէին ազգային լեզուաւ գրելու։ ոմանք ալ գոյն ազգին միայն պարտիկ ներկայ եւ ոչ թէ մեծ ապարագ ազատ մը մնածէին։ Կոստանդնուպոլիս Ցանիմարգայի գեղանատան առաջին թարգման պարոն Գրիգոր Պարոն Յովհաննէս Լուսամանը, որ Հայերէն գրով ու տաճկերէն լեզուաւ զանազան իմարգմանութիւններ շարագրած է, այդպէն ցուցով կը խոստովանի թէ Հայերէն չգիտնալուն մի միայն պատճառն է՝ իր ազգային լեզուն չգիտնալը։

(Պակաս շարունակութիւն)։

ԵՐՈՒԵՑԱԿԱՆ

Գլխաւոր պատմութիւնք։

Ա. Հին Խանանդիերուն ընթերցը։

(Շարունակութիւն. անս թիւ 20։)

Ն. ԼԻԳԻՈ մարդիկ իրենց ընակարաններն աւելի ազնուական կերպով շինել ուզեցին, սկսան սյլեւ սալ քարոտ քարերու կարգութիւն ունենալ։ Խոկզան անդ ծառերուն բունը ատարով կը կարէին եւ սեղով երկու. Հասա տախտակ կը ձեւաչրնէին։ Բայց ասով պարապ տեղ շատ փայտ կը կորսուէր. եւ թեպէտ կասնոց կոմոց վարժեցան փայտն աւելի բարակ ճեղքելու, սակայն անանկով ալ հատա ծառի բնէ մը հարկ. քանի մը տախտակ կ'ելլեր։ Ան կերպով տախտակ շինելը՝ մինչեւ գրեթէ Ժ.Զ. եւ Ժ.Է. դարերը գործածութեան մէջ մնացած էր փայտաշատ կողմերու մէջ, ինչպէս Նորմանդիա եւ Ռուսատան։ Ի վերոյ այսր ամենայնի պէտք էր որ փայտարարտ երկիրներու մէջ եանուէ իրենցին անանկ կերպով մը տախտակ շինելու, որով ալինչափ շատ փայտ չվնաս։ եւ ասով բնակարանաց պարտը գանուեցաւ։ Ան օրտակար գործոցն գիւտը ոմանք կու տան Պենդաղոսին քեռորդուոյն՝ Պերդիքսին, ոմանք ալ՝ նոյն իսկ Գենդաղոսին։ կան ալ՝ որ կը դատին թէ նոյն գիւտը Տաղաս ոմանով մէկն ըրած ըլլայ զանազան սձերու ազգայաւոր կարկէն գաղափար առանալով։ Ոմիրիտս կը պատմէ որ Պերդիքս նախ սկսաւ խոշոր ձիանց ոտիպարը սրբոյի տեղ գործածել։ ապրեն Մասէիրա կղզոյն հին բնակիչները նոյն վախճանի համար կը գործածէին շանաձկան աղոյաւոր ցուցակ։

Ն. Ամորտարարի-Գիանը շատ հին ասեռնէն է. բայց աս ամենահարկաւոր արաւեստին սկիզբը պէտք չէ միտակ մէկ ազգի մէջ փնտռել, հապա պէտք է ենթադրել որ իւրաքանչիւր տգգերն իրենց ընտրած տեղւոյն հանգամանքներուն նայելով՝ սկսած ըլլան զգալ ոյնպիսի արաւեստի մը կարօտութիւնը, որպէս զի միայն կրնային յաւաղ պաշտպանութիւն եղանակներու ամենարիութիւնեանց եւ վայրենի անասնոց գարանութեան դէմ։ Ասով յայտնի կ'ըլլայ որ ճարտարապետութեան հիմունքն՝ բան այլեւայլութեան տեղւոյց՝ պէտք էր որ այլեւայլ ըլլար։ պրոմիսեան Հարկ էր որ մարդիկ իրենց բնակած տեղն սկսան բարժին (կլիմային), երկրին որաքանութեան եւ ձեւքերնուն տակ եղած բերքերուն համեմատ իրենց ամ կարօտութիւնը լրացընէին։ Ան երկիրները՝ ուր որ առատ փայտ կը գտնուէր, մարդիկ սկսան հիւղեր շինել ծառերուն մնածէջ (մէջը պարապ) բներէն՝ որոնց մէջ խոկզան անդ ապառնած էին, իսկ չեթ. քով բնակող ազգերը պէտք է որ իրենց առաջին բնակարանները կենեանք ու նեղնէ շինած ըլլան։ Նիլոսի եւ Եփրատայի լեռնոյին ու քարուտ կողմերը բնակած էր որ մարդիկ խոկզան անդ ժայռերու պատառուածոց մէջ բնակէին եւ կամ քարերու մէջ իրենց աւելի ընդարձակ բնակութիւն մը փորէին։ կրնայ ենթադրուիլ որ ոմանք ալ երկրի մէջ այլեր բացած կամ բնութիւնն մէջ ինքիրենք ձեւացած այրերու մէջ ապառնած ըլլան։ Ասան

Ի. Ի. Ի.

ատեն անցնելէն ետեւ՝ մարդիկ աւելի տեւական ու հոնգիտա բնակարանի կարօտութիւն ցգալով եւ ընկերական կենաց քաղցրութիւնը ճաշակելով՝ սկսան իրարու մօտ բնակարաններ շինել։ Արդ այսպէսով մէկ կողմանէ փայտաշատ տեղերը ծառի քներն աւելի ազէկ կտրել եւ աւելի աղնիւ կերպով իրարու կցել սարված ատեններն, մէկալ կողմանէ փայտկարատ տեղերը կամաց կամաց սկսան կաւային հողէ աղիւս գործել եւ իրարու շինուածքի նիւթ գործածել. բայց առաջին ժամանակները ազիւսն ալ՝ մեր մէջ կը չորցնէին, իսկ նոյնը կրակին մէջ եփելէն աւելի ուշ ատեն կ'ինայ։ Դոյն կերպով սարվեցան մարդիկ կամաց կամաց քարահատներն քարի կտորներ հանել, եւ զանոնք՝ ատաղ կրի կամ շաղախի վրայէ վրայ դիզելով, բաւական հաստատուն պատեր շինել։ Թէ որ վերջին տեսակ շինուածը շատ հին ազգերուն մէջ սովորական էր, յայտնի կը տեսնուի Բեբրուի, Անգղիայի ու Սկոտիայի հին պատմութիւններն, նաեւ Ասիայի հին ազգերուն վէպերը նոյնին կը վկայեն։ Փինչեւ հիմայ Անգղիայի եւ Սկոտիայի մէջ աս տեսակ պատեր կը տեսնուին, եւ Բեբրուի պատմութիւնը կը հաստատէ թէ այն երկրին բնակիչները նոյն կերպով տուճարներ կը շինէին անանկ ատեն մը՝ որուն մէջ կրեթէ ամենեւին երկաթի կամ պղնձի գործիք չունէին։

7. Բոլոր-Բրիտանիան կամ Հանդամանիան սկզբնաւորութիւնն վրայ գրեթէ ամենեւին տեղեկութիւն մը չունինք։ Պատմութիւնս նայելով՝ ոսկին, արծաթին ու պղինձը առաջին մետաղներն են, որոնք մարդիկ գտան, եւ սկսան քան մասին իրարու գործիք եւ ըստ մասին իրարու զարդարանք գործածել։ Կ'երեւայ որ դիւաւորաբար Ասիայի եւ Եվրոպայի բնակիչները շատ հին ժամանակներէն վերցուցեալ մետաղները գտած ու գործածած ըլլան, մինչեւ որ վերջապէս քարաքարերուն ատաղիկ կարելոր եղող մետաղն ալ, այս ինքն՝ երկաթը գտնուեցաւ։ Այս ամենայն մետաղայ գիւտը ջրհեղեղէն յառաջ կ'ինայ, բայց՝ ինչպէս շատ մատենագիրներ կը հաստատեն՝ նոյնները ջրհեղեղով կորստուեցան, այնպէս որ ջրհեղեղէն վերջը երկրին ատեն ճեպին մարդիկ առանց մետաղայ օգնութեան, որանք՝ գործածել շատ մատենագիրներուն խօսքին նայելով՝ երփատայ քարերն ու Միջերկրական ծովուն ասիական եղերները գտնուելով՝ նոյնէն գործածութեան մէջ մտան։ Սուրբ Գրքէն կը տեսնուի որ Քաղդէացիք եւ Բաբելոնացիք ոսկի, արծաթ ու պղինձ ունէին։ Եւ պատմութիւններ կը սովորցնեն որ Փիւնիկեցիք նոյն հրահանգները կը հանէին իրենց սեպհական հանքերէն, բայց չէ թէ մայր երկրին մէջ, հապա նաւարկութեան միջոցով գտնուած եւ ձեռք բերուած գաղթականութեան երկիրներէն, ինչպէս Թարսոս կղզիէն, Միջերկրական ծովուն ուրիշ կղզիներէն եւ Սպանիայէն։ Բանձին եգիպտական հանքահանութեան դալով՝ չիկրնար սկզբնաւորութեան վրայ որոշ բան մ'ըսուիլ, առ միայն իրարու հաստատուն կրնայ նեղութիւն՝ որ ինչպէս Ճարտարութեանց ուրիշ Ճիւղերուն, նոյնպէս առոր ալ Եվրոպացիք ուրիշ շատ ազգերէն առաջ ձեռք զարկած եւ ուրիշներուն օրինակ եղած ըլլան։ Արդէն Մովսէսէն 500 տարի յառաջ Աբրահամ Եգիպտոս եւ սահմանակից երկիրները պտըտած ատեն՝ ոսկին եւ արծաթը այնպէս գործածական էին, որ իրարու ստակ ալ կը բանեցուէին։ Սոսոյ է երկրորդ աւելի ուշ Ճանչցան նոյն հոգիները։ բայց Մովսէսին առենները արդէն նոյն մետաղը հաղիցընելու Ճարտարութիւնը գիտէին։

8. Պարսկաստանի Ճարտարութիւնը շատ հին ժամանակներն ալ ծանօթ էր, եւ առասպելական առեններուն մէջն ալ կը տեսնուին գանձարանի պարսիներ։ Հրեաստանի շուրջ 2000 տարի յառաջ իրարու աշխարհքին եսմը պատնէշներուն մէջ կը հուշկուէին Շամիրամայ կախարդանաւոր բուրգաստանները, եւ քիչ մը վերջը Պաբելոնի պարսկերէնն իրենց պանչերի կարգաւորութեան ու զարդերուն կողմանէ շատ մեծ համբաւ ստացան։ Բայց պէտք է իրարու հաստատուն սեպել որ առ Բաբելացւոց, Պարսից ու նոսա Յունաց հին պարսիներուն ստուած գաղափարները խիստ չափազանց բաներ են։ Ըսելն ծանօթ է որ բոլոր հին ազգաց մէջ Հռոմայեցւոց Հայակաց պարսիներն ու շքեղ տուրքատուն ապարանները շատ համբաւաւոր են։ Ինչպէս որ վերը զրուցեցինք՝ շատ հին ժամանակները մատնաւոր ինկարանական պարսիներ կային։ Հեկաբ ու Մեկբա Աղքիսի մէջ շատ մը թանաւոր եւ սքանչելի անկեր անկած էին, որոնց վրայ Պրիկոս եւ ուրիշ հին Յոյն բանաստեղծներ կը խօսին։ Բայց թէպէտ եւ հաւանականաբար կրնանք ասոնց տոյգ հիմ մը ենթադրել, սակայն եւ այնպէս միշտ իրենց բանաստեղծական առասպելախառն վիճակէն վեր չեն ելլեր։ Իսկ պատմութեան ունեցած աւելի՛ւ թիւնները իրարու ետեւէ կրնանք հաստատել թէ թէ Բաբիրասա (Քրիստոսէն շուրջ 300 տարի յառաջ) առաջինն եղած է, որ իրական անկարանական պարտեզ մ'ունէր, զոր որ ինք ոնձանի կը խնամէր եւ. Լարը իր աշկերտներուն ինողուց։ Իրմէ ետքը խիստ հաչախաւոր է Միհրդատ, որն որ իր անկարանական պարտեզին մէջ ոյլեւոյլ անկիր կը մշակէր, որանցմէ թիւններ եւ գեղեցիներ կը հանէր։ Նոյնպէս Հռոմայեցւոց ալ անծանօթ չէին անկարանական պարտէզները։

(Պիտի շարունակուի)

ԲԵՐՈՍՅԱՑԻՆ ՎԷՊ

ՎԷՅԷՆՊՐՈՒԹԻՒՆ.

Գ. Հոսանգեալ Դոյր։

(Շարունակութիւն)

ՆՐԱՑՑ մը նամակ բերաւ. ան անոնցմէն էր՝ զորս որ մինչ պատմութիւնս սկիզբը կարդացինք։ Պր. Անդրեասեանց զրուցին դիրն անմիջապէս Ճանչցաւ. շրթանց վրայ ժպիտ մ'երեւցաւ. բայց յանկարծ դէմքին գունաթափութիւնը փոխուեցաւ, բովանդակ մարմինը դողաց ու սարսաւոց. նամակին կնիքը նշմարած էր. ինչու՞ ան։

Զանոց եւ շարաթուշակ նախազգացութիւն մը սիրտս սանկոտ վրայ կ'ելլէ. գոլալով գոլալով նամակը կը բանայ, երեսը կրակ կարած ու պրպտելու սրտաբեր սրտաբիտոնդ կը սկսի կարդալ։ Տէր Աստուած, ինչ հարուած... ինչպէս կարելի է աս խեղճ ու թշուառ հօր վիճակին նեղարարդիլն ընել։ Ապշած, ընդարմացած ու շնչասպառ աս պարհարելի պատմութեան ամէն մանրամասն պարագաներն կը սպառէ կը յիշեցրնէ։ Երբեմն վրայ ամէն սեռակ գունաց փոփոխութիւններն իրարու կը յաջորդեն, ընդարձութիւնը կը գաղրի. Հոկտին վրայ պալ քարերը կը վազէ. սանձ խաղ, խրատանչիւր բան դիմակը կ'ընկնէ, որոնք նոր վերը կը բանայ. ի վերայ այդ սամանդի նամակը կը կարդայ ու շարունակ կը կարդայ։ Բայց աս խաղին թէ ալ Լէդիներ չկայ՝ որոնց վերը սառակ մեծ եղաւ, սէր չկրցան ուելի կարդալ. Ջանգոլէն նամակը ճմռթելով. արդարդ ուչքէն հանելի պէս կը հասնի. վերջապէս վայրկենի մը մէջ վերայ վրայ զարնուած կուսակցած պիտերը սառակոնեալով՝ շտապաշտամբ ճաղթեցան։

Լէդիին. մաղէիկ... Լէդինա. ոնդիպէս բարի, այնպէս անմեղ... ահ. որչափ թշուառ եմ... Գիտէի որ խիստ չար մարդիկ դան, գիտէի որ այնչափ սեւ ոճրագործութիւնք կ'ըլլան. բայց երբէք այսպիսի անդթութիւն, այսչափ անագորութեան նախատեսս չէի կրնար ըլլալ... Մեռեր է... մեռեր է... խեղճ գաւակս, սիրելի գուռտս, այնչափ հոգեւոր ու խնամիով սեռագուած ու մեծցուած ազգիկս... Իրմէ գատ ուրիշ չունէի, եւ սակայն ան ալ ինծմէ կ'առնեն. միայն գուռտս մ'ունէի, եւ սակայն ձեռքս կը յարիշտակեն ուրկը ազատեն... Աստուած իմ, Աստուած իմ։

Ան թշուառ հոգեր չէր լար, հապա կը հեծկլտար. կրած դարձ սառագիւ սիրտ կոտ կոտ ընելու բան էր, եւ. յանուն իր վերջին սահմանը հասու. բայց կրնոն իր առաջադրութիւնք կ'ըլլան. բայց երբեք այսպիսի անդթութիւն, այսչափ անագորութեան նախատեսս չէի կրնար ըլլալ... Մեռեր է... մեռեր է... խեղճ գաւակս, սիրելի գուռտս, այնչափ հոգեւոր ու մեծցուած ազգիկս... Իրմէ գատ ուրիշ չունէի, եւ սակայն ան ալ ինծմէ կ'առնեն. միայն գուռտս մ'ունէի, եւ սակայն ձեռքս կը յարիշտակեն ուրկը ազատեն... Աստուած իմ, Աստուած իմ։

Ինչ պիտի ընեմ, բան ինք իրեն. մէջը գրուածը չեմ գիտեր մի... Լ... ով նամակին վրայ չմնացեր։

Լէդինէն մարդին հանելու համար սկսաւ Ալեքսիին վրայ մտմտալ. բայց ոչ ոչ, ուրիշ տեսակ ատենի մ'ելլա։ Արդեւք զինքն ինչ վիճակի մէջ պիտի գտնեմ... Աս զարհուրելի հարուածն ոչ ինչպէս սարած է... եթէ յանէն հիւանդ պատկած ըլլայ. թէ որ ինքն ալ մեռ... Ահ չէ. չէ. քաջալերեցին Աստուած զինքն ինծի կը պահէ... Ինչպէս կը սիրեմ զինքը. ալ զինքը չեմ թողուր։ Ուրիշի երիցայն կու գայ՝ մինչեւ որ զինքը դրկայս մէջ ամրեմ...։

Փարիզի զանազանութիւններն ու երեւոյթներն սկսան հեռանալ երեւալ։ Պր. Անդրեասեանց բերնէն ազատ մի հանեց. սաստիկ խորապանը Ճայնեցաւ. ու ձիարն սկսաւ ստուերի արագութիւնով փոխել։

Կամաց կամաց սկսաւ մայրաքաղաքը յայտնուիլ ու պոյծառագոյն տեսնուիլ. զինքը պատուել թեթեւ մեղմ ու մշուշն անուրոյթու ու փարատեցաւ. հպարտ շէնքերն ու հարարաս որ սնեալ շքեղ եւ վեհ կերպարանքը երեւան ելան. մեծատարած եւ մարդոցին քաղաքին լարձրագոյ ազգագոյն ու ապմեկը սկսաւ լուիլ։ Հանգիստ շատ հեռու չէին, պրոշեռնեա արդեն ոնոր շնչառութիւնը կը բան էր. եւ իրաք քիչ մի եւ. կամքը կեցաւ. քաղաքին պատարանին քով հառած էին։

Պր. Անդրեասեանց փարիզ մնացեալ տանն խնամպարան ու խառնած էր. պատին բարակաւոր կրկնապատկեցաւ. կը զգար տանց դիտաւոր. թէ ինչու։ Որչափ որ իր տանը կը մտիկնար՝ այնչափ ալ սրտին խռովութիւնը կ'աւելնար։ Կը փոփոխեր ընդդիմել ու վիրիկ արել իր սրտին, եւ ասիպն կը տարակուսար թէ արդեւք կարող պիտի ըլլայ զինքը տեսնել։ Հետ ինչպէս խոսելու է. ինչ բանալու է. իր գոյութեան նոր վիճակներ նոսին բանալու, բոլոր վշտերն ու տառապանքը նորոգելու. չէին մի. դարձեալ աւելի ազէկ է տաւնին տեսութիւնը քիչ մը յապաղել... բայց, չէ... բայց, այո...։

Ան տնաբոյս թեռան մէջ Պր. Անդրեասեանց իր տունը կը նշմարէ. տան առջեւ կը հասնի, կուրքին կիկնէ։ Ան առեւ ուշադրութեան երկնքը կ'ամբառնայ, գոլորշիներ ու արիւնութիւն կը խնդրէ, եւ արգելոց սենեակը կ'երթայ... մարդ չկայ... Իր խուցը կը մտնէ... հոն ալ մարդ չկայ... Ան կանչէ. պատասխան չկայ։ Ջուրատիպ հոգերը չեզիտեր ինչ մնացած է. կը խուզի, կ'ազգի. կը վանեայ։ Ցուցանելոյ կանչելու համար գրենական կը զարնէ։ Ընտան կը վազի կու գայ, եւ Պր. Անդրեասեանց մինակ տեսնելով՝ փախչիլ կը պատայ։

Ակնարկեցաւ։

— Ո՞Հ, Պարոն...։

— Օ՜ յուզ...։

— Լրբեկ Ճամբայ ելաւ։

— Լրբեկ Ճամբայ ելաւ...։

— Պրուսիոյ որ Գրանոյցը կ'երթայ. բայց ե...։

— Ինծի կու գայ։

— Հրաման էր, Պարոն. բայց...։

— Պարոնդ։

— Պարոնդ։

— Կանանցին մէջ ասոր վրայ ամենուին խոսք մի չէր ըներ։

Պր. Անդրեասեանց ինքնիսկոյը դրպանին կը նայի, եւ կը սիրտ լրոյ մէջի թղթերը մէկիկ մէկիկ դարձնել։ Դանակը դանելն անկարելի է։

Լուեցի Հարցն ինք իրմէ եղած էր. սարսափելի ինքնասիրութիւնք գրգռեցին կը փաղեր. երեսը ոլորելու համար թանաչիներն հանելի, ու դրամին վանելու համար ինկարանի կարգ մ'ինկաւ։ Անուան թուղթերը վերցուց ու սիրելի ուսաւ։

Ան ինչ է։

— Պարոն, հինգ հրամանագրեր գրպանին ինկաւ։

— Տէր Աստուած. ձիշդ քիչ մը յառ ալ փնտռած ա էր։

Կառնի, կը բանայ, կը կարդայ. հիմակ իրեն ամբողջ իր ատուղութեան մէջ կ'խնամայ։

Ակնարկ, Ակնարկ, վերջ ատենել. զրիսատեանց մի՜ Ո՜հ, մինչեւ հիմա ապցա մեկը միայն կորսնցուցած կ'կարծէի...։

Պր. Անդրեասեանց ատաղի ու դատարկ ազգագոյ մը հանեց ու. բարկութեան մը վրայ ինկաւ մնաց- ա շարունակը գրանելու, երկար մնասաբար ղեղնութիւնը ծածկելու։ Արարած հուսաղած էր։

(Պիտի շարունակուի)

ԸՆԹԱՑՔ ԴՐԱՄԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸՆ

ԱՎԻՆՈՆ, ՅՈՒՆՈՒՍ 19

Ամերիկեան 100 ընթացքի թղթեր՝	217½	ոսկի.	ֆիր.	2 սանտ
Ռուսական 100 ռուբլի ոսկի ֆիրան՝	119	„	„	½ „
Լիվոռնոյ 300 Փոսկան. լիրա՝	—	„	„	2 „
Լոնտոն 1 փաունտ ոսկիկն՝	11-51	„	„	1 „
Համբուրգի 100 պանգոյ մարկեր՝	259½	„	„	2 „
Պարսկեան 300 ֆրանք՝	140	„	„	2 „
Միլան 300 աւստրիական լիրա՝	119½	„	„	2 „
Փարիզ 300 ֆրանք՝	140	„	„	2 „
Փրանֆրթ. առ Մայն 120 ֆիր.	118	„	„	31 „

Պոլիս (Յունիսի 14) 387—389 փարա՝ 1 „ „ 31 „